

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В РОЗБУДОВІ АГРАРНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ

©2022 ГУТОРОВ А. О., ГУТОВА О. О.

УДК [334:631.1]:001.8 (477)
JEL Classification: O00; O19

Гуторов А. О., Гуторова О. О.

Теоретико-методологічні засади розвитку сільськогосподарської кооперації в розбудові аграрного устрою України

Метою статті є узагальнення, систематизація і поглиблення теоретичних і методологічних засад розвитку сільськогосподарської кооперації в розбудові аграрного устрою України. Досліджено роль і місце кооперації в системі суспільної організації праці. Показано, що кооперація виступає об'єктивною передумовою інтеграції, а сам поділ праці викликає її необхідність. В інституціональній теорії вибір між вільними ринковими транзакціями і повною вертикальною координацією для економічних агентів обумовлений ринковою кон'юктурою, алокативною ефективністю розміщення ресурсів і їх мінімальною вартістю. Проаналізовано динаміку та стан розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. Розроблено орієнтовну трирівневу схему національної сільськогосподарської кооперативної системи. На першому рівні ієрархії мають розміщуватися сільськогосподарські кооперативи та кооперативні об'єднання, на другому – регіональні об'єднання (асоціації) сільськогосподарських кооперативів, на третьому – всеукраїнська асоціація сільськогосподарських кооперативів. За такої кооперативної системи оптимально поєднуються засади централізованого та децентралізованого управління, забезпечується самоврядність кооперативів і дотримання принципів кооперації. Базуючись на трирівневій схемі національної сільськогосподарської кооперативної системи, обґрунтовано концептуальні засади розвитку кооперативних відносин у сільському господарстві на регіональному рівні. При цьому функції управління зберігаються за кооперативним об'єднанням, до якого входять сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та господарства населення, консультаційні послуги і супровід здійснює регіональна дорадча служба, а розподіл коштів – кредитна спілка, заснована учасниками цього кооперативного об'єднання. Запропоновано модель розвитку кооперативних відносин в аграрному секторі економіки за участі господарств населення і малих товаровиробників, що передбачає створення споживчого сільськогосподарського кооперативу. У разі поглиблення інтеграції споживчого кооперативу з іншим виробничим, переробним чи збутовим підприємством аграрного сектора економіки кооперативна модель трансформується у кооперативно-інтегровану, зберігаючи при цьому переваги кооперування й отримуючи додаткові організаційно-економічні вигоди від інтеграції.

Ключові слова: кооперація, кооперування, кооперативні відносини, сільськогосподарський кооператив, аграрний устрій, аграрний сектор.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2022-3-27-34>

Рис.: 6. **Бібл.:** 15.

Гуторов Андрій Олександрович – доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу організації менеджменту, публічного управління та адміністрування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» НААН України (вул. Героїв Оборони, 10, Київ, 03680, Україна)

E-mail: Gutorov.Andrew@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6881-4911>

Researcher ID: G-2576-2015

Гуторова Олена Олександрівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту, бізнесу і адміністрування, Державний біо-технологічний університет (вул. Алчевських, 44, Харків, 61002, Україна)

E-mail: Gutorova.Elena@gmail.com

UDC [334:631.1]:001.8 (477)

JEL Classification: O00; O19

Hutorov A. O., Hutorova O. O. The Theoretical and Methodological Principles of Elaborating the Agricultural Cooperation as a Part of the Development of the Agrarian System of Ukraine

The purpose of the article is to generalize, systematize and deepen the theoretical and methodological principles of the elaboration of agricultural cooperation in the development of the agrarian system of Ukraine. The role and place of cooperation in the system of social organization of labor is researched. It is displayed that cooperation is an objective prerequisite for integration, and the division of labor itself causes its necessity. In institutional theory, the choice between free market transactions and full vertical coordination for economic agents is caused by market conditions, allocative efficiency of resource allocation and their minimum cost. The dynamics and state of development of agricultural cooperation in Ukraine are analyzed. An approximate three-level scheme of the national agricultural cooperative system is developed. At the first level of the hierarchy, agricultural cooperatives and cooperative associations should be located, at the second – regional unions (associations) of agricultural cooperatives, at the third – the All-Ukrainian Association of Agricultural Cooperatives. Under such a cooperative system, the principles of centralized and decentralized management are optimally combined, the self-government of cooperatives and compliance with the principles of cooperation are ensured. Based on the three-level scheme of the national agricultural cooperative system, the conceptual principles for

the development of cooperative relations in agriculture at the regional level are substantiated. At this, management functions are retained by the cooperative association, which includes agricultural enterprises, farms and households belonging to the country's residents, consulting services and support are provided by the regional advisory service, and the distribution of funds is carried out by a credit union founded by members of this cooperative association. A model of elaborating the cooperative relations in the agricultural sector of the economy with the participation of households and small commodity producers is proposed, which provides for the creation of a consumer agricultural cooperative. In case of deepening the integration of a consumer cooperative with another production, processing or sales enterprise of the agricultural sector of the economy, the cooperative model is transformed into a cooperative-integrated one, while maintaining the advantages of cooperation and receiving additional organizational and economic benefits from integration.

Keywords: cooperation, cooperating, cooperative relations, agricultural cooperative, agrarian system, agrarian sector.

Fig.: 6. **Bibl.:** 15.

Hutorov Andrii O. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Chief Research Scientist of the Department of Organization of Management, Public Administration and Administration, National Scientific Center «Institute of Agrarian Economics» of NAAS of Ukraine (10 Heroiv Oborony Str., Kyiv, 03680, Ukraine)

E-mail: Gutorov.Andrew@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6881-4911>

Researcher ID: G-2576-2015

Hutorova Olena O. – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Business and Administration, State Biotechnological University (44 Alchevskykh Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: Gutorova.Elena@gmail.com

Вступ. Ефективний розвиток агропродовольчого сектора економіки передбачає пошук адекватної системи його організації від виробництва сільськогосподарської сировини до реалізації готових продуктів харчування, яка має базуватися на принципах самоуправління і самогосподарювання. При цьому світові й вітчизняні тенденції розвитку агроекономічної науки сформували імператив узгодження трансформації організаційно-правових форм господарювання з цілями сталого розвитку, що накладає обмеження на інституціональну архітектуру новітнього аграрного устрою держави, особливо в умовах повоєнного відродження.

Наука та практика агрогосподарювання показує, що найбільш прогресивними формами організації спільного виробництва є кооперація та інтеграція, які можуть бути оформлені від простих видів договірного співробітництва до квазіхолдингів і мережевих організацій, а на макрорівні – до інституцій публічно-приватного партнерства.

Зважаючи на пріоритетність формування новітніх теоретико-методологічних засад реформування системи управління комплексним розвитком сільського господарства та сільських територій для досягнення Цілей сталого розвитку України, розвиток наукового забезпечення кооперативних відносин в аграрному секторі економіки є актуальною задачею аграрно-економічної науки, що і обумовило вибір теми й мети цієї роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спільна організована діяльність людей була притаманна усім соціально-економічним формаціям. Незважаючи на багатовікову практику, кооперативні ідеї свідомого об'єднання людей і ресурсів для досягнення спільної мети набули поширення в епоху Відродження, зокрема, завдячуючи працям соціалістів-утопістів Т. Мора, П. Плокгоя, Д. Беллєрса та ін.

Водночас вважається, що перші наукові основи кооперації заклали соціалісти-утопісти Р. Оуєн та Ш. Фур'є, які пропонували її як засіб боротьби з негативними наслідками капіталізму, зокрема значною парцелізацією земель, шляхом створення землеробських і мануфактурних

поселень єдності та взаємної кооперації [1, с. 87]. Класичні принципи кооперації були узагальнені в Англії в 1844 р. Рочдельським товариством справедливих піонерів. У подальшому істотний внесок у розвиток кооперативної ідеї зробили Ф. Райфайзен, Ф. Оппенгеймер, Г. Шульце-Деліч, М. І. Туган-Барановський, О. В. Чайнов, М. Д. Кондратьєв, Л. М. Літошенко та ін.

Дослідження проблем розвитку кооперативних відносин в Україні знайшло відображення у наукових працях В. Я. Амбросова, Я. М. Гадзала, М. В. Гладія, Л. П. Горкіної, В. В. Зіновчука, М. О. Кизима, О. В. Крисального, М. Ф. Кропивка, Ю. Я. Лузана, І. І. Лукінова, Ю. О. Лупенка, М. Й. Малика, Л. В. Молдаван, О. І. Павлова, А. О. Пантелеймоненка, П. Т. Саблука, О. Г. Шпикуляка, О. В. Шубравської.

Однак і до нині сільськогосподарська кооперація є предметом актуальних наукових пошуків. Зокрема, не вирішеними є проблеми розвитку її теоретичних і методологічних засад в системній розбудові аграрного устрою України, формування інституційного базису спільної діяльності малих сільгосптоваровиробників, кооперативної моделі залучення господарств населення до інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки тощо.

Метою статті є узагальнення, систематизація і поглиблення теоретичних і методологічних засад розвитку сільськогосподарської кооперації в розбудові аграрного устрою України.

Виклад основного матеріалу. Кооперація (лат. *cooperatio* – співробітництво) – це добровільне об'єднання власності і праці для досягнення спільних цілей у різних сферах господарської діяльності [2, с. 372].

В економічній теорії вирізняють кооперацію праці та кооперацію виробництва, а процес реалізації кооперації називають кооперуванням. Кооперація праці пов'язана з об'єднанням трудової діяльності, зумовленої поділом праці. Кооперація виробництва являє собою процес об'єднання, який дозволяє суб'єктам кооперації використовувати переваги спеціалізації та концентрації виробництва для отримання порівняно вищого економічного ефекту. Кооперація виробництва може здійснюватися як

на тимчасових, так і на постійних засадах [3, с. 244]. Так, наприклад, можуть кооперуватися сільськогосподарські підприємства-виробники насіння високих репродукцій та господарства, де розміщуються товарні посіви; окремі тваринницькі комплекси, які забезпечують процес виробництва на різних стадіях: репродуктори, зони дорощування молодняку, відгодівельні господарства тощо, утворюючи міжгосподарські кооперативні зв'язки.

У нормативно-правовому полі України кооперацію визначено Законами України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21.07.2020 р. № 819-IX та «Про кооперацію» від 10.07.2003 р. № 1087-IV. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 21.07.2020 р. № 819-IX сільськогосподарська кооперація – це система сільськогосподарських кооперативів та сільськогосподарських кооперативних об'єднань [4]. Організаційно-правовою формою сільськогосподарської кооперації є сільськогосподарські кооперативи – юридичні особи, утворені фізичними та/або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції і добровільно об'єдналися на основі членства та на засадах самоврядування для провадження спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб.

Із визначень кооперації випливає, що кооперування передбачає реалізацію таких взаємозв'язків, коли учасники не втрачають своєї юридичної самостійності, а виробничо-господарська діяльність провадиться ними на основі договірних відносин, які часто оформлені неформально. Також основною визначальною рисою кооперації є дотримання її класичних принципів, сформульованих ще у XIX ст. [5, с. 278–279]. Якщо на кооперативних засадах об'єднуються сільськогосподарські підприємства одного або спорідненого напрямку спеціалізації для найбільш ефективного використання наявних ресурсів, то така кооперація є горизонтальною. У тому разі, коли є організоване співробітництво господарств із підприємствами інших галузей економіки, кооперація вважається вертикальною [6, с. 252]. Горизонтальна кооперація на макrorівні проявляється через внутрішньогалузеве кооперування, а вертикальна кооперація – через міжгалузеве кооперування. Ті організації, що не дотримуються принципів кооперації в повному обсязі або за суттю й формою не є кооперативами. В. Зіновчук пропонує називати псевдокооперативами та квазікооперативами відповідно [1, с. 24].

Основу кооперації являє суспільний поділ праці, а потім і виробництва (рис. 1). У процесі поглиблення спеціалізації сільгоспвиробництва необхідність в об'єднанні

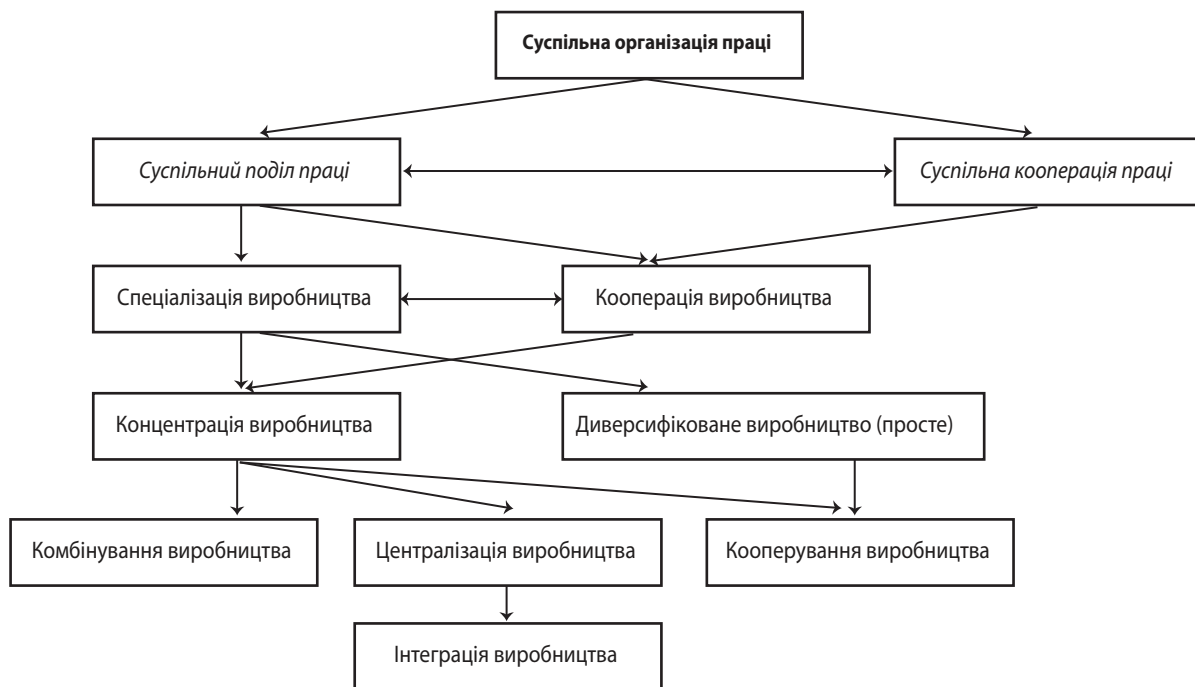

Рис. 1. Система суспільної організації праці

Джерело: авторська розробка

зусиль зростає, а економічна вигода від цього (синергійний ефект) стає більш відчутною.

Існують два типи суспільного поділу й кооперації праці: усередині суспільства та всередині підприємства. Поділ праці усередині суспільства буває загальним (викремлення видів виробництва) і частковим (поділ видів виробництва на підвиди й галузі). Поділ праці усередині підприємства вважають одиничним. Умовою суспільного поділу праці є зростання продуктивних сил суспільства,

а сам поділ праці виступає визначальним чинником цього зростання, сприяючи розвитку знарядь праці. Інший невід'ємний вид суспільного поділу – територіальний поділ праці, необхідною умовою якого є наявність економічних зв'язків між регіонами або між країнами (міжнародний поділ праці).

Суспільний поділ і кооперація праці знаходяться в діалектичній єдності, розвиваючись за законом єдності і боротьби протилежностей. Так, завдяки суспільному поді-

лу праці відбувається виокремлення виробничих процесів і операцій (спеціалізація виробництва), їхнє закріплення за окремими працівниками, що володіють фаховими компетентностями (спеціалізація праці). До того ж спеціалізація виробництва повністю наслідує всі види суспільного поділу праці, у конкретному вираженні показує виробничий напрям та галузеву структуру підприємства, району, області та країни.

Суспільна кооперація праці, навпаки, дає змогу об'єднати розрізнені елементи праці в єдину соціально-виробничу систему (проста кооперація), формуючи економічну одиницю – підприємство (кооперація виробництва). Спеціалізація виробництва як форма суспільного поділу праці є базою для диверсифікації як процесу виокремлення простого (одиночного) виробництва, а в сукупності з кооперацією виробництва призводить до його концентрації, абсолютним критерієм чого є рівень усупільнення засобів виробництва.

Концентрація виробництва знаходить свій прояв у формах його комбінування (технологічне поєднання взаємопов'язаних, але відмінних виробництв однієї чи кількох галузей у межах одного підприємства), централізації (об'єднання кількох підприємств в одне через злиття з метою зосередження значних обсягів факторів виробництва)

та кооперування (організаційний процес об'єднання зусиль суб'єктів господарювання для забезпечення соціально-економічних вигід і підвищення ефективності спільної діяльності). Варто зазначити, що в межах цього дослідження ми не поділяємо думку тих учених, які відносять інтенсифікацію до форм концентрації виробництва (а відтак і передумов його інтеграції), пов'язуючи її зі зростанням капіталізації та продуктивності, тому що інтенсифікація за своєю природою є формою розширеного відтворення, а отже, однією з рушійних сил для подальшого поглиблення суспільного поділу праці.

Отже, спеціалізація і кооперація виробництва як форми суспільного поділу праці породжують його концентрацію й диференціацію, які, своєю чергою, під дією законів розвитку продуктивних сил об'єднуються в єдине системне ціле – інтеграцію.

Інституціоналісти та неінституціоналісти аналізують форми суспільного поділу й організації праці з погляду мінімізації трансакційних витрат, оптимального розподілу прав власності та впливу на агентську поведінку.

Стратегія вибору між вільним ринком і повною вертикальною інтеграцією зумовлена мірою ентропії ринку й державним втручанням у механізми ринкового обміну (рис. 2).

Типи вертикальної координації

Ринок-спот	Контрактація	Стратегічний альянс	Договірне співробітництво	Вертикальна інтеграція
	Ринкова координація		Ієрархічний контроль	
Зовнішній контроль через ціни і стандарти	Зовнішній контроль через контракти	Взаємний контроль	Внутрішній контроль через децентралізовані рішення	Внутрішній контроль через централізовані рішення

Механізми координації

Рис. 2. Проблемне поле вибору механізмів організації трансакцій в аграрному секторі економіки [7, с. 3]

З погляду ресурсної теорії вертикальна й горизонтальна кооперація, а також повна інтеграція дають змогу найефективніше розподілити й використовувати різноякісні й обмежені ресурси. Тому стратегічний вибір складається з кооперування, а згодом й інтеграції за ланками ланцюга створення додаткової вартості, розширення ринку й географічної алокації виробництва, згідно з критерієм мінімальної вартості ресурсів.

Своєю чергою, це зумовлює ефект масштабу виробництва й зростання алокативної ефективності використання ресурсного потенціалу кооперативного й інтегрованого суб'єкта господарювання, а також визначає потребу в оптимізації розмірів сировинної бази для повного завантаження виробничих потужностей. До того ж діяльність

такого економічного агента на мегарівні пояснює принципи розміщення продуктивних сил транснаціональних корпорацій.

Розвиток кооперації має відбуватися поетапно на всіх рівнях ієрархії. Орієнтовна схема трирівневої системи сільськогосподарської кооперації наведена на рис. 3.

За такої кооперативної системи процес створення та діяльності сільськогосподарських кооперативів має чітко координуватися державними установами, зокрема обласними департаментами агропромислового розвитку, всеукраїнською та регіональними асоціаціями сільськогосподарських кооперативів. У той же час він є вільним та демократичним, що відповідає класичним принципам кооперації.

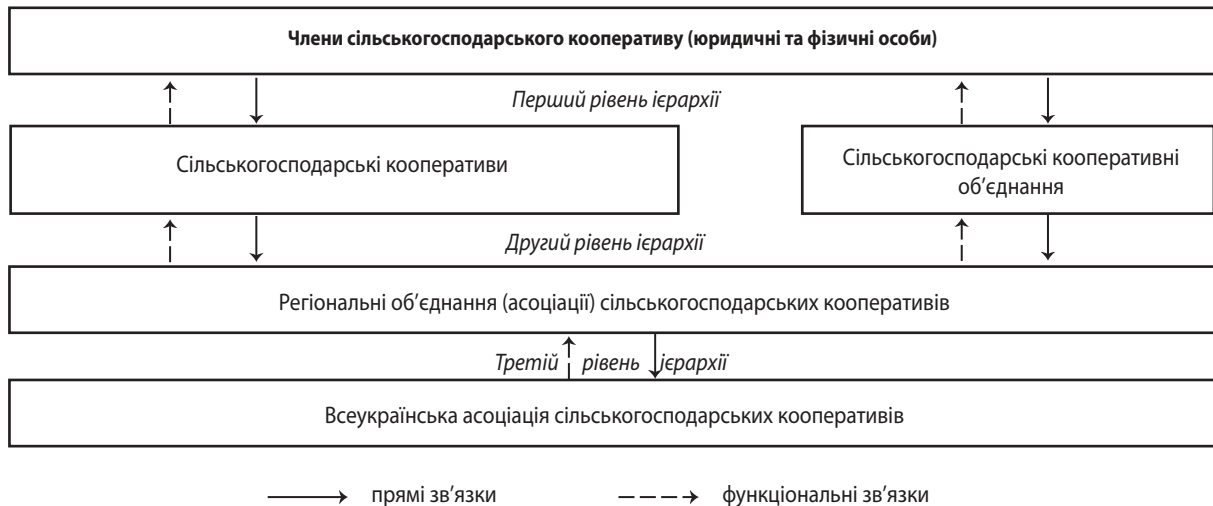

Рис. 3. Орієнтовна схема національної сільськогосподарської кооперативної системи

Джерело: авторська розробка

Варто зазначити, що нині другий і третій рівні пропонуваної системи сільськогосподарської кооперації в Україні відсутні. Всеукраїнська громадська організація «Союз учасників сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України» фактично не виконує регуляторних функцій, а інші громадські організації в аграрному секторі економіки не беруть на себе повноважень із розвитку сільськогосподарської кооперації.

Своєю чергою, неврегульованість і недосконалість інституціонального механізму розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні приводить до гальмування процесів кооперування на селі. Протягом 2011–2021 рр. кількість сільськогосподарських виробничих кооперативів зменшилася на 30 % через низьку економічну ефективність

таких утворень, брак кваліфікованих кадрів, низьку причин бюрократичного характеру тощо (рис. 4).

Серед сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів 23 % спеціалізувалися на виробництві молока, 22 % – на обробці землі й збиранні врожаю, 13 % – на виробництві плодоовочевої продукції, 7 % – на виробництві зерна. При цьому понад 52 % із них були багатопрофільними, 22 % – заготівельно-збутовими, 6 % – надавали послуги з переробки продукції, 2 % – здійснювали постачання сировини і матеріалів [8, с. 94–95].

Негативною тенденцією у розвитку сільськогосподарської кооперації є те, що значна частина (близько 45 %) кооперативів, де-юре, зареєстровані, однак, де-факто, своєю діяльністю не провадять. До того ж досить широко

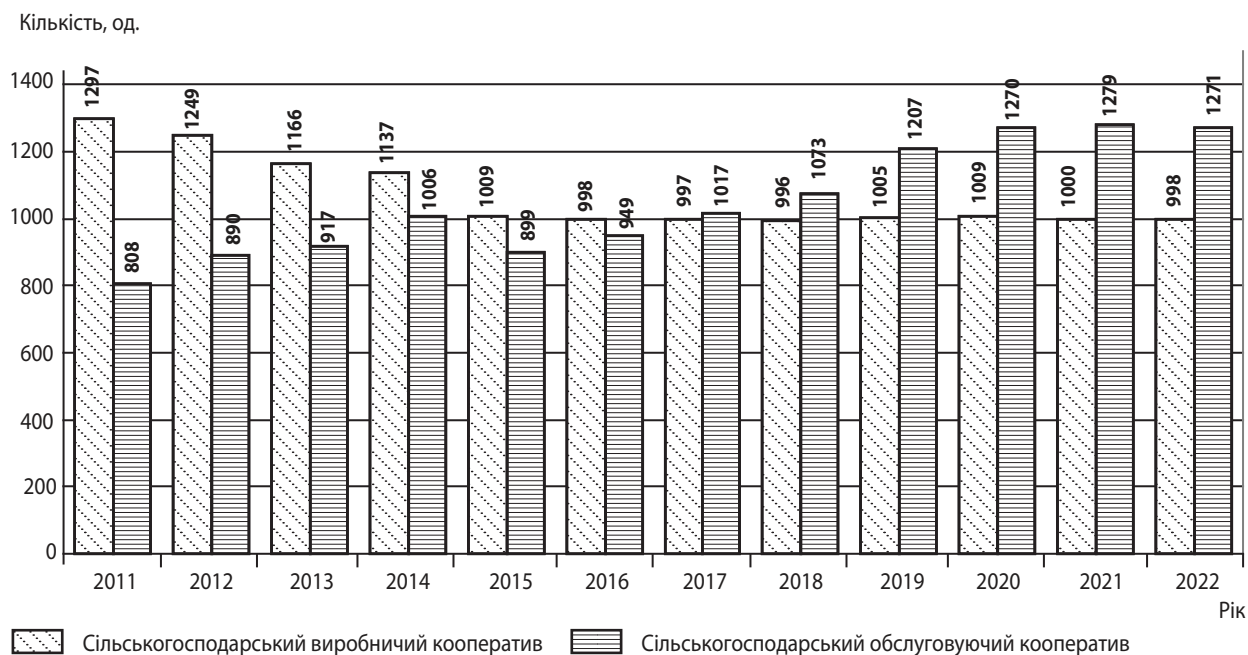

Рис. 4. Динаміка кількості сільськогосподарських кооперативів в Україні (станом на початок року)

Джерело: систематизовано авторами за даними Держстату України

розповсюджена кооперація без її державної реєстрації, що ускладнює проведення адекватного аналізу.

Заслуговує на увагу висновок учених ННЦ «Інститут аграрної економіки» про те, що частина сільськогосподарських кооперативів в Україні здійснюють свою діяльність із порушеннями принципів кооперації, відтак лише частина з кооперативних утворень формально може належати до кооперативів [8, с. 95].

Порівняно з масштабами світового кооперативного руху, розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні нині є незадовільним. Зокрема, кооперативами охоплено тільки 0,3% населення України [8, с. 95]. Водночас у Нідерландах частка аграрного ринку, яку забезпечують своєю мережею сільгоспокооперативи, становить 89 %, у Фінляндії – 79 %, в Італії – 55 %, у Франції – 50 % [9, с. 202]. До того ж, у Німеччині й Франції через мережу постачальницько-збутових кооперативів сільгосптоваровиробники щороку реалізують 50–70 % валового виробництва зерна, 40–50 %

овочів, молока та м'яса; у Данії, Швеції, Норвегії й Фінляндії кооперативи забезпечують до 70 % поставок оборотних активів фермерам [6, с. 257]. У США частка кооперативів на окремих товарних аграрних ринках становить 90–95 %.

Зважаючи на особливу соціальну роль кооперативних об'єднань на селі, необхідність створення сільськогосподарських дорадчих служб різного рівня, ми пропонуємо принципову схему організації кооперативних відносин на регіональному рівні (рис. 5). За наведеною схемою управління здійснюється кооперативом (чи сільськогосподарським кооперативним об'єднанням; регіональною або всеукраїнською асоціацією сільськогосподарських кооперативів), до якого на законних підставах входять сільськогосподарські товаровиробники й інші суб'єкти різних форм господарювання, а розподіл коштів – самоврядною організацією – кредитною спілкою, майно, капітал і фонди якої формуються за рахунок членських внесків учасників.

Рис. 5. Концептуальна схема розвитку кооперативних відносин у сільському господарстві на регіональному рівні

Джерело: авторська розробка

При цьому ефективність сільськогосподарської кооперативної системи прямо залежить від глибини кооперативно-інтеграційних зв'язків. Так, вченими Національної академії аграрних наук України доведено, що при збуті готової продукції через посередників у фермерів залишається не більше 30 % прибутку, а у разі збуту через кооператив або власними силами – 65–75 % [10, с. 156]. Водночас сільськогосподарський кооператив не є неприбутковою чи благодійною організацією, що дає змогу формувати власні активи для його дальшого розвитку.

До того ж, на думку вчених з ННЦ «Інститут аграрної економіки», кооперативна система покликана оптимізувати спеціалізацію, обсяги виробництва, спосіб виробництва й збуту готової продукції, підвищити ефективність використання ресурсів за рахунок спільної діяльності [11, с. 7].

Залучення господарств населення до кооперативних відносин в аграрному секторі економіки може здійснюватися за кооперативною та/або кооперативно-інтегрованою моделями [12, с. 321–322].

Проста кооперативна форма взаємодії сільгосптоваровиробників передбачає суто договірні формальні або неформальні відносини між учасниками і фактично є альтернативою кооперативам. Основною перевагою цього є можливість квазікооперування без створення юридичної особи [13], а вадою – здебільшого неформальний характер відносин і значні обмеження представлення спільних інтересів від імені такого об'єднання.

Кооперативна модель передбачає створення системи споживчої кооперації. Відповідно до статті 2 Закону України «Про кооперацію» від 10.07.2003 р. № 1087-IV [14],

споживчий кооператив утворюють об'єднуючи фізичних та/або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг, щоб задовольнити споживчі потреби його членів (рис. 6).

Перевагами споживчої кооперації є можливість скористатися її членам послугами з транспортування і збуту продукції, а також консультативними послугами, колективний захист інтересів тощо. Однак кооперативна модель потребує створення юридичної особи, що тягне за сабою

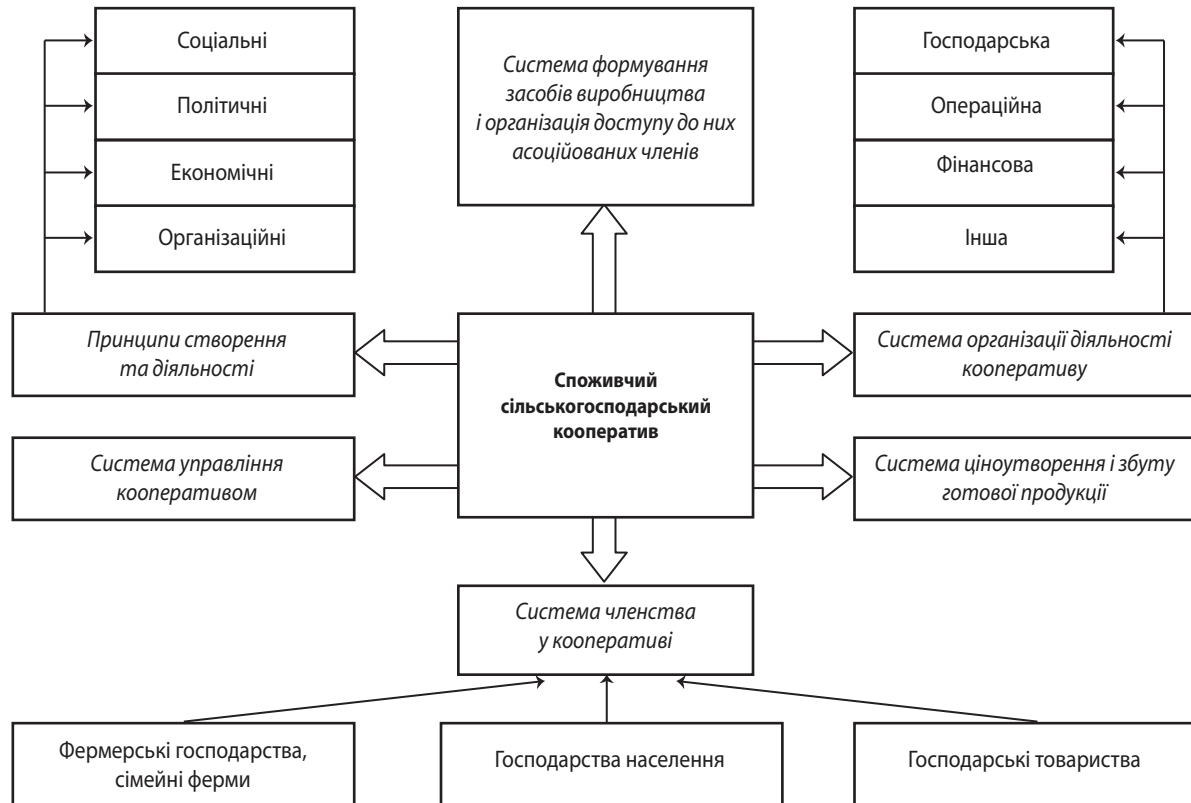

Рис. 6. Модель розвитквідносин в аграрному секторі економіки за участі господарств населення і малих товаровиробників

Джерело: авторська розробка

понесення відповідних витрат і настання правових наслідків, потребує регулярних членських внесків на розвиток кооперативу, що зменшує економічні вигоди його членів. Як показують дослідження Я. Гаdzала і В. Жука, прообраз такої моделі вже є в Україні в Запорізькій області на базі СГОК «Козацький зерновий союз», що належить членам ГС «Аграрний союз України» [15, с. 28].

Кооперативно-інтегрована модель так само передбачає створення споживчого кооперативу, який інтегрується з виробничим, переробним чи збутовим підприємством аграрного сектора економіки.

Основною перевагою до того ж є глибший рівень агроекономічної інтеграції зі збереженням самостійності суб'єктів господарювання, а вадою – неможливість кооперативно-інтеграційної взаємодії індивідуальних сільських домогосподарств, які не є членами кооперативу. Слід зазначити, що кооперативно-інтегрована модель дає змогу провадити самоврядування і заходи громадського контролю, що набуває особливої актуальності в умовах децентралізації влади в Україні.

Висновки. Сталій розвиток аграрного сектора економіки в умовах глобалізації зумовлює необхідність пошуку раціональних організаційних форм агробізнесу. Еко-

номічні закони й закономірності розвитку продуктивних сил, трансформації ринкових відносин вказують на безальтернативність суспільного поділу праці, її спеціалізації, концентрації й організації у формах простого й глибокого кооперування та інтеграції.

У системі аграрного устрою України сільськогосподарська кооперація має відігравати одну з провідних ролей, створюючи передумови для формального і неформального об'єднання малих і середніх товаровиробників, захисту їхніх інтересів, ефективного використання ресурсного потенціалу, збереження й відродження села, особливо у воєнний і повоєнний час.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зіновчук В. В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Київ : Логос, 2001. 380 с.
2. Економічний енциклопедичний словник / С. В. Мочерний [та ін.] ; за ред. С. В. Мочерного. Львів : Світ, 2011. Т. 1. 611 с.
3. Гуртов А. О. Економічне обґрунтування раціональних розмірів сільськогосподарських підприємств: теорія та практика. Харків : Міськдрук, 2012. 377 с.

4. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 21.07.2020 № 819-IX (зі змінами). URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20>

5. Розвиток підприємництва і кооперації: інституціональний аспект / за ред. М. Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 432 с.

6. Гадзало Я. М., Гладій М. В., Саблук П. Т., Лузан Ю. Я. Розвиток аграрної сфери економіки в умовах децентралізації управління в Україні. Київ : Аграрна наука, 2018. 328 с.

7. Catelo M. A. O., Costales A. C. Contract Farming and Other Market Institutions as Mechanisms for Integrating Smallholder Livestock Producers in the Growth and Development of the Livestock Sector in Developing Countries: FAO PPLPI Working Paper 45. Rome : Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2008. 56 p.

8. Розвиток сільськогосподарської кооперації та інтеграційні процеси в аграрному секторі економіки / за ред. М. Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 374 с.

9. Концептуальні засади розвитку аграрної сфери та сільських територій України / за ред. М. О. Кизима. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2020. 280 с.

10. Гадзало Я. М., Гладій М. В., Саблук П. Т., Лузан Ю. Я. Модернізація державної політики розвитку аграрної сфери економіки України: виклики, шляхи, вирішення. Київ : Аграрна наука, 2020. 380 с.

11. Методичні рекомендації з формування системи кооперативних відносин / М. Й. Малік [та ін.]. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 68 с.

12. Гуроров А. О. Розвиток інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки. Київ : ТОВ «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2016. 484 с.

13. Спільна діяльність малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції як проста форма кооперації (у формі договору простого товариства): методичні рекомендації / Ю. О. Лупенко, М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк [та ін.]. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2022. 60 с.

14. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 № 1087-IV (зі змінами). URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

15. Гадзало Я. М., Жук В. М. Наукові основи розвитку аграрного підприємництва та сільських територій за селозберігаючою моделлю. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 36 с.

REFERENCES

Catelo, M. A. O., and Costales, A. C. *Contract Farming and Other Market Institutions as Mechanisms for Integrating Smallholder Livestock Producers in the Growth and Development of the Livestock Sector in Developing Countries: FAO PPLPI Working Paper 45*. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2008.

Hadzalo, Ya. M. et al. *Modernizatsiia derzhavnoi polityky rozvytku ahrarnoi sfery ekonomiky Ukrainy: vyklyky, shliakhy, vyrishennia* [Modernization of the State Policy of the Development of the

Agrarian Sphere of the Economy of Ukraine: Challenges, Ways, Solutions]. Kyiv: Ahrarna nauka, 2020.

Hadzalo, Ya. M. et al. *Rozvytok ahrarnoi sfery ekonomiky v umovakh detsentralizatsii upravlinnia v Ukraini* [Development of the Agrarian Sphere of the Economy in the Conditions of Decentralization of Management in Ukraine]. Kyiv: Ahrarna nauka, 2018.

Hadzalo, Ya. M., and Zhuk, V. M. *Naukovi osnovy rozvytku ahrarnoho pidpriemnytstva ta silskykh terytorii za selozberihaiuchoiu modelliu* [Scientific Foundations of the Development of Agrarian Entrepreneurship and Rural Areas According to the Village-preserving Model]. Kyiv: NNTs «ІАЕ», 2015.

Hutorov, A. O. *Ekonomichne obruntuvannia ratsionalnykh rozmiriv silskohospodarskykh pidpriemstv: teoriia ta praktyka* [Economic Justification of Rational Sizes of Agricultural Enterprises: Theory and Practice]. Kharkiv: Miskdruk, 2012.

Hutorov, A. O. *Rozvytok intehratsiinykh vidnosyn v ahrarnomu sektori ekonomiky* [Development of Integration Relations in the Agrarian Sector of the Economy]. Kyiv: TOV «СІК HRUP UKRAINA», 2016.

Kontseptualni zasady rozvytku ahrarnoi sfery ta silskykh terytorii Ukrainy [Conceptual Foundations of the Development of the Agrarian Sphere and Rural Areas of Ukraine]. Kharkiv: FOP Liburkina L. M., 2020.

[Legal Act of Ukraine] (2003). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

[Legal Act of Ukraine] (2020). <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20>

Lupenko, Yu. O. et al. *Spilna diialnist malykh ta serednikh vyrobnykiv silskohospodarskoi produktsii yak prosta forma kooperatsii (u formi dohovoru prostoho tovarystva): metodychni rekomendatsii* [Joint Activity of Small and Medium-sized Producers of Agricultural Products as a Simple Form of Cooperation (In the Form of a Simple Partnership Agreement): Methodological Recommendations]. Kyiv: NNTs «ІАЕ», 2022.

Malik, M. I. et al. *Metodychni rekomendatsii z formuvannia systemy kooperatyvnykh vidnosyn* [Methodological Recommendations for the Formation of a System of Cooperative Relations]. Kyiv: NNTs «ІАЕ», 2017.

Mochernyi, S. V. et al. *Ekonomichni entsyklopedychni slovnyk* [Economic Encyclopedic Dictionary], vol. 1. Lviv: Svit, 2011.

Rozvytok pidpriemnytstva i kooperatsii: instyutsionalnyi aspekt [Development of Entrepreneurship and Cooperation: Institutional Aspect]. Kyiv: NNTs «ІАЕ», 2016.

Rozvytok silskohospodarskoi kooperatsii ta intehratsiini protsesy v ahrarnomu sektori ekonomiky [Development of Agricultural Cooperation and Integration Processes in the Agricultural Sector of the Economy]. Kyiv: NNTs «ІАЕ», 2019.

Zinovchuk, V. V. *Orhanizatsiini osnovy silskohospodarskoho kooperatyvu* [Organizational Foundations of an Agricultural Cooperative]. Kyiv: Lohos, 2001.

Стаття надійшла до редакції 17.08.2022 р.